

STANISŁAW WÓJCIK
Lublin

STANISŁAW GRABSKI
JAKO TEORETYK SPOŁECZNO-POLITYCZNY

WSTĘP

Współcześnie Polska przechodzi przez trudny proces transformacji systemu społeczno-politycznego i gospodarczego. W poszukiwaniach odpowiednich modeli życia społecznego (gospodarczego, politycznego i kulturowego) nie powinno zabraknąć refleksji, która sięga wstecz, do poglądów polityków i naukowców, którzy w równie trudnych czasach, przy końcu lat trzydziestych, w czasie II wojny światowej i krótko po jej zakończeniu lansowali koncepcje niekonwencjonalne, nie przystające ze względów politycznych do ówczesnej rzeczywistości, które następnie uległy zapomnieniu na około 50 lat. Są one – jak sądzę – warte przypomnienia, gdyż mogą okazać się wielce pomocne przy wyznaczaniu kierunku kolejnej transformacji systemowej.

Tym artykułem pragnę rozpocząć cykl przedstawiający koncepcje ekonomistów i polityków wywodzących się z kręgu tzw. starszych działaczy Narodowej Demokracji: Stanisława Grabskiego, Romana Rybarskiego i Adama Heydla, którzy prezentowali poglądy ulepszania lub zreformowania polskiego ustroju społeczno-gospodarczego i politycznego.

Jako ważny naukowo cel pracy będę się starał ustalić znaczenie i związek ich dorobku naukowego ze współczesnym stanem nauk społecznych, zwłaszcza ekonomii, socjologii i politologii. Mam nadzieję, że ich propozycje teoretyczne, metodologiczne oraz pragmatyczne wzbudzą zainteresowanie u socjologów, politologów, ekonomistów, jak i rozbudzonych intelektualnie czytelników.

ZARYS SYLWETKI

Stanisław Grabski (1871-1949) był nie tylko ekonomistą, lecz także politykiem podejmującym ważne zagadnienia praktyczne życia gospodarczego, rozpatrując je z wielu istotnych punktów, które prowadziły go do formułowania oryginalnych pojęć i koncepcji z wykorzystaniem ówczesnych metod badawczych.

Jeszcze do niedawna jego dorobek naukowy i publicystyczny był prawie nie znany na gruncie współczesnej literatury naukowej. W podręcznikach historii myśli ekonomicznej i słownikach politycznych można było o nim znaleźć tylko krótkie wzmianki. Brak było całościowego opracowania spuścizny naukowej tego polskiego myśliciela. Tę lukę zaczęły wypełniać opublikowane przez W. Stankiewicza w 1989 r. *Pamiętniki Stanisława Grabskiego* oraz wydana w 1993 r. książka W. Wojdyły, która ukazuje Grabskiego jako wnikliwego działacza politycznego przełomu XIX i XX w., 20-lecia międzywojennego, okresu II wojny światowej i pierwszych lat powojennych do 1949 r. O Grabskim pisali jeszcze dość syntetycznie M. M. Drozdowski, A. Wątor, A. Glass, S. Bratkowski. Ostatnio (1995 r.) ukazało się moje opracowanie, obejmujące analizą wszystkie publikacje naukowe Grabskiego. Wiele prac tego autora nigdy dotąd nie poddano analizie (w tym doktorat i praca habilitacyjna), w stosunku do innych jego poglądów i dokonań tak w dziedzinie polityki, jak i gospodarki od zakończenia II wojny światowej bardzo rzadko się odwoływano¹.

Rozwój poglądów i odpowiadający im dorobek twórczy Grabskiego niełatwo daje się jednoznacznie określić. Składają się na to prace naukowe, popularnonaukowe oraz bogata publicystyka polityczna i gospodarcza. Jego poglądy teoretyczne kształtowały się zasadniczo w latach 1893-1934, tj. w ciągu czterdziestu lat, a nawet dłużej, jeśli wziąć pod uwagę działalność publicystyczną, która trwała do 1949 r. Tworzyły go prace pochodzące z różnego okresu historii Polski: okresu porzoborowego, II Rzeczypospolitej i Polski Ludowej. Część tego dorobku w związku z rozwojem nauk społecznych miała jeszcze za życia autora znaczenie już tylko historyczne. Nadto Grabski dużą wagę przykładał do popularyzowania wiedzy ekonomicznej i politycznej. Co natomiast z jego dorobku naukowego powinno zwrócić naszą uwagę współcześnie?

¹ S. G r a b s k i. *Pamiętniki*. T. 1-3. Do druku przygotował i wstępem opatrzył W. Stankiewicz. Warszawa 1989; W. W o j d y ł o. *Koncepcje społeczno-polityczne Stanisława Grabskiego*. Toruń 1993; S. W ó j c i k. *Ekonomia społeczna według koncepcji Stanisława Grabskiego*. Lublin 1995.

SOCJOLOGIA W EKONOMII GRABSKIEGO

Na gruncie nauki ekonomii był przeciwnikiem czystej teorii ekonomii. Opo-
wiadał się za szerokim jej ujęciem, której rdzeń teoretyczny wzbogacił elemen-
tami socjologicznymi i politycznymi. Jakkolwiek świadczy to o nawrocie do
tradycyjnych koncepcji w naukach ekonomicznych wyrażonych w nazwach
ekonomii jako teorii gospodarstwa narodowego czy ekonomii społecznej, to
jednak tendencja ta przybierała u niego nowszą postać, reprezentowaną przez
amerykańskie Society of Social Economics czy niemiecką Soziale Marktwirt-
schaft.

Grabski w swoim systemie ekonomii społecznej wystąpił z poglądem, że
społeczeństwo jest zbiorowością jednolitą, w którym gospodarują nie poszcze-
gólne jednostki czy grupy, których działanie łączy i organizuje mechanizm
funkcjonujący spontanicznie i w sposób nie kontrolowany społecznie, ale całe
społeczeństwo. Kształtuje ono swoją działalność w sposób zorganizowany i z
punktu widzenia realizacji wspólnych, społecznych celów, pojęć i zasad. Gospo-
darstwa indywidualne traktował jako części składowe gospodarstwa społeczne-
go, zależne w swoim powstaniu i całej swej działalności od organizacji gospo-
darstwa społecznego na danym etapie jego rozwoju. Bezpośrednim celem po-
szczególnych gospodarstw nie jest zaspokojenie własnej potrzeby, lecz wykona-
nie pracy, wytworzenie dobra zdolnego do wymiany, mającego wartość dla
społeczeństwa. Dopiero dalszym celem, przyczyną podjęcia działalności gospo-
darczej było zaspokojenie potrzeb osobistych. Typowym gospodarstwem spo-
łecznym jest w rozumieniu Grabskiego gospodarstwo zarobkowe, świadczące
usługi społeczeństwu, uczestniczące w wymianie społecznej. Konsumpcja oso-
bista schodzi na dalszy plan jako owoc pracy społecznej zależny od organizacji,
wymiany i twórczego życia społeczno-gospodarczego². Dostrzegam w tym uję-
ciu zarys teorii „społeczeństwa gospodarującego”, które na przestrzeni dziejów
zawsze gospodarowało jako całość, mając wszakże wytworzone na danym etapie
swego rozwoju własne ograniczenia, reguły działania i wzrostu. Stanowisko to
różniło go od koncepcji liberalnej i neoliberalnej gospodarujących jednostek
oraz poglądów niektórych ekonomistów socjalistycznych, którzy uważali, że
społeczeństwa przedsocjalistyczne były organizmami, w których gospodarowały
jednostki bądź grupy, ale nie całe społeczeństwo.

Grabski w wielu swych publikacjach opowiadał się konsekwentnie za spo-
łecznym, a nie indywidualnym charakterem nauki ekonomii. Jednostkę gospoda-
rującą rozpatruje jako podmiot, ale ukształtowany przez społeczeństwo, któremu

² W ó j c i k, jw. s. 124 n., 143-146, 160-164, 261.

podlega. Tym stwierdzeniem zwracał uwagę na potrzebę szerszego (socjologicznego), zgodnego z rzeczywistością tłumaczenia zachowań gospodarczych.

W badaniach zjawisk gospodarowania uwzględniał fakt istnienia i roli świadomości twórczej. Świadomość twórcza społeczeństwa i jednostki manifestowała się w decyzjach, była jednak ograniczona w sferze realizacji poprzez zespół warunków życia (pojęć, norm, instytucji)³. W tym kontekście należy zwrócić uwagę, że Grabski podkreślał znaczenie obu analiz: celowościowej i przyczynowej. Pierwszą stosował na poziomie wyboru celów i środków działania gospodarczego, drugą – przy określaniu wpływu środowiska społecznego na rezultaty ludzkich działań. Socjologiczne rozumienie ekonomii oznaczało, że zjawiska gospodarcze nie stanowiły izolowanych procesów, tylko były podporządkowane innym dziedzinom działalności społecznej. Stąd jego ambicja sformułowania praw opierała się na postępowaniu sięgającym do źródeł funkcjonowania gospodarki, tj. do zjawisk politycznych, moralnych, a nawet narodowościowych.

Perspektywę poznawczą Grabskiego wyznaczają socjologiczne zasady: jedności zjawiska społecznego oraz fenomenologii socjologicznej, według której szuka się wytłumaczenia wszystkich faktów społecznych w psychice ludzi. Tak więc zarówno ustrój społeczny, jak i produkcja materialna oraz wszystkie inne sfery życia społecznego są całkowicie świadome i celowo przez społeczeństwo kształtowane.

Ta koncepcja społeczeństwa całkowicie racjonalnego widoczna jest we wszystkich pracach teoretycznych Grabskiego. Fakt ten ma decydujące znaczenie dla zrozumienia charakteru jego ekonomii społecznej. Sądzę, że ta socjologiczno-historyczna warstwa jego ekonomii, podkreślająca i badająca związki między ekonomią a polityką i kulturą może być dla współczesnego czytelnika interesująca z uwagi na jej kontrowersyjność.

Jako socjolog i ekonomista, podobnie jak współczesny mu V. Pareto, a z polskich ekonomistów zwłaszcza R. Rybarski, dostrzegał ograniczoność tzw. ścisłej ekonomii i brak perspektyw, wręcz nierealność nauki opartej tylko na modelu wyizolowanej jednostki, kierującej się wyłącznie motywem zysku. Wszyscy oni pokreślali wielość zjawisk społecznych, które są niewytłumaczalne w świetle klasycznej i psychologicznej ekonomii.

Grabski przeciwstawiał poznanie konkretne – abstrakcyjnemu. W myśl jego stanowiska każda teza winna ściśle trzymać się faktu. Opis zjawiska i klasyfikacja stanowiły wstęp do teoretycznej syntezy, którą opierał na zasadach logicznej dedukcji, pozwalającej na ustalenie związków przyczynowych i prawidłowości rozwoju społeczno-gospodarczego. Na tej podstawie sądził, że istnieją zarówno prawidłowości danego miejsca i czasu (prawa okresowe), jak i prawa o szer-

³ Tamże s. 124-138.

szym zasięgu (rozwojowe)⁴. Ten sposób dociekań dynamiki zjawisk społeczno-gospodarczych za pomocą metody historycznej, w świetle współczesnego rozumienia analizy dynamicznego badania zjawisk w czasie miał charakter rozumowania statycznego. W systemie Grabskiego historia dostarczała informacji, a socjologia pomagała wyjaśnić zachowania społeczno-gospodarcze i sformułować ich prawidłowości.

W okresie twórczym Grabskiego pewna część ekonomistów, nie tylko polskich, ale i europejskich, nadal jeszcze podkreślała znaczenie historii i empirii w naukach społecznych. Ich zdaniem pozwalały one zrozumieć znaczenie pierwiastka ekonomicznego w dziejach, nakreślić charakterystykę różnych ustrojów społeczno-gospodarczych, zdać sobie sprawę z funkcjonowania instytucji społeczno-gospodarczych. Umożliwiały znalezienie źródeł, w których – jak sądzono – znajdzie się odpowiednie i potrzebne uogólnienia. Jednakże spora grupa ekonomistów w swych dziełach nie uwzględniała już problematyki historycznej. Byli to przede wszystkim przedstawiciele szkoły matematycznej. Poszukiwali oni praw rządzących życiem gospodarczym niezależnie od konkretnych warunków, czasu i miejsca, traktując badania historyczne za odrębny dział badań ekonomii. Grabski nie przekreślał całkowicie stosowania – jak pisał – „wzrażeń algebraicznych” w nauce ekonomii. Sądził, że są one pożyteczne, gdy chodzi o analizę zjawisk ilościowych, natomiast że nie przyjmą się one na gruncie zjawisk jakościowych, złożonych. Czas pokazał, że się mylił. Był to wszakże burzliwy moment w dziejach rozwoju nauki – jak się dzisiaj uważa – przechodzenia w metodologii od okresu empirystycznego (zbierania danych empirycznych, ich systematyzacji i uogólnienia w postaci teorii faktualnych, generalizującej rejestracji) do okresu idealizacyjnego, który z kolei przechodził dwie fazy rozwojowe: empiryczno-idealizacyjną oraz teoretyczno-idealizacyjną⁵.

Rozwój stanowiska teoretycznego Grabskiego dokonywał się więc pod wpływem ewolucji naukowej oraz konkretnych zjawisk społeczno-gospodarczych i przemian politycznych, które kierowały jego koncepcje gospodarcze w nurt rozważań socjologicznych, co upoważnia do określenia go jako pioniera polskiej szkoły socjologiczno-ekonomicznej.

⁴ Tamże s. 146-150.

⁵ S. M a l a g a, L. N o w a k. *Problem historyczności poznania w idealizacyjnej koncepcji nauki*. Warszawa 1979 s. 211-225; L. N o w a k. *Koncepcja dialektycznej korespondencji*. W: J. K m i t a. *Zasady marksistowskiej filozofii nauki. Próba systematycznej rekonstrukcji*. Cz. 3. Warszawa 1974.

ZARYS KONCEPCJI USTROJU GOSPODARCZEGO

Wysoki stopień realności teorii, a zwłaszcza poglądów pragmatycznych Grabskiego (które przedstawię poniżej), jest moim zdaniem do wykorzystania także w obecnej rzeczywistości społeczno-politycznej Polski, związanej z upowszechnianiem się zasad gospodarki rynkowej oraz nowej roli państwa. Szczególnie formułowana przez Grabskiego w okresie międzywojennym oraz w latach 1945-1949 koncepcja ustroju społeczno-gospodarczego i politycznego ma nie tylko wymiar historyczny, ale i współczesny. Wizja ustroju nakreślona po wojnie, która z przyczyn obiektywnych nie mogła być zrealizowana zaraz po niej i która następnie uległa zapomnieniu na prawie półwiecze, dzisiaj warta jest przypomnienia.

Ustrój proponowany przez Grabskiego to system wolnej konkurencji, wolnego rynku, ale nie tylko kontrolowany, lecz nawet kierowany przez państwo. Przewagę ma w nim mieć własność prywatna, ale z pewnym udziałem własności państwowej, a również znacznym udziałem spółkowej i spółdzielczej. A więc różnorodność form własności. Równowagę pomiędzy kapitałem a pracą ma zapewnić udział pracowników nie tylko we własności, lecz również w zarządzie przedsiębiorstw, i to przedsiębiorstw wszystkich kategorii własności prywatnej, spółkowej i państwowej.

Ważną rolę w koncepcji społeczno-gospodarczej Grabskiego odgrywa tak mocno wysuwana przez Kościół zasada pomocniczości, obecności państwa w życiu społeczno-gospodarczym. Zdaje on bowiem sobie sprawę z braków kapitałowych kraju. Państwo powinno więc zastąpić inicjatywę prywatną wszędzie tam, gdzie brak jest inicjatywy i środków kapitałowych prywatnych. Dotyczy to budowy infrastruktury gospodarczej, a więc elektryfikacji, budowy kolei i dróg, ale również bankowości, kredytów, wymiany, a wreszcie oświaty, szkolnictwa, tworzenia kadr inteligencji. W tych dziedzinach życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego państwo ma wiele zadań do spełnienia. Nie pomija tu Grabski ogólnego kierownictwa państwa życiem gospodarczym w postaci planów wszechstronnego rozwoju gospodarczego, społecznego, kulturalnego i moralnego narodu i państwa. Nie zapomina także o rozwoju politycznym, świadomości narodowej, odpowiedzialności i dojrzałości politycznej i obywatelskiej kraju. Państwo winno być nie tylko opiekunem, ale i kierownikiem narodu. Stąd przywiązuje wielką wagę do ustroju politycznego państwa, do wolności obywateli, a przede wszystkim do równowagi pomiędzy władzą ustawodawczą a wykonawczą, do samodzielności polityki zagranicznej i obronności kraju⁶.

⁶ W ó j c i k, jw. s. 216 n. Por. W o j d y ł o, jw.

KONCEPCJE POLITYCZNE

Grabski napisał wiele prac, które należy uznać za należące do dziedziny politologii. Najważniejsze z nich to: *Rewolucja, Naród i państwo, Z codziennych walk i rozważań, Z zagadnień polityki narodowo-państwowej, Ku lepszej Polsce, Myśli o dziejowej drodze Polski* i inne.

Grabski jako politolog dążył do przebudowy struktur politycznych i społeczno-gospodarczych Polski na drodze reform parlamentarnych z zachowaniem poszanowania prawa. Negował walkę klas, rewolucję jako sposób przemian, dostrzegając w nich niebezpieczeństwo chaosu i wojny domowej zagrażającej niepodległej państwowości. Gros uwagi poświęcił omówieniu wyznaczników sytuacji rewolucyjnej, kryteriom wyróżnienia typów rewolucji oraz przebiegu i znaczenia rewolucji⁷.

Ustrój polityczny i gospodarczy Polski widział jako dzieło twórczego wysiłku obywateli i państwa. Nie wyróżniał szczególnie żadnej klasy społecznej, bowiem widział ich zalety, ale i wady! Zależało mu na stworzeniu warunków dla rozwoju wszystkich obywateli, co miało zapewnić zrównoważone stosunki społeczne. Naród w jego koncepcji winien organizować swoją podmiotowość polityczną w samorządach, związkach zawodowych i partiach politycznych. Grabski opowiadał się za demokratycznym modelem państwa. Koncepcję ustroju politycznego wysunął po raz pierwszy wspólnie z Wojciechem Korfantym. W projekcie tymczasowej konstytucji przewidywał władzę ustawodawczą w ręku Sejmu uchwalającego budżet, zezwalającego na zaciąganie pożyczek państwowych, kontrolującego władzę wykonawczą. Egzekutywa należeć miała do rządu powołanego przez prezydenta i odpowiedzialnego przed parlamentem. W trzeciej kolejności autorzy uwzględnili Prezydenta, ale tylko z funkcjami reprezentacyjnymi, którego każdy akt rządowy wymagałby kontrasygnaty odpowiedniego ministra. O wyborze prezydenta miał decydować sejm w tajnym głosowaniu. Sądy miały sprawować władzę w świetle ustaw, niezależnie od władz wykonawczych⁸. Jak widać, Grabski był rzecznikiem przejęcia pełni władzy przez Sejm.

Analizując podstawy ustroju politycznego odrodzonego państwa w świetle konstytucji marcowej, Grabski stwierdzał, iż jej znaczenie polegało na tym, że ustaliła ona ustrój parlamentarny, chroniący państwo od eksperymentów poli-

⁷ S. W ó j c i k. *Rewolucja w filozofii społecznej Stanisława Grabskiego*. W: *Z dziejów filozofii polskiej XX wieku*. Pod red. L. Gawora. Lublin 1992 s. 55-64. Por. R. W a p i ń s k i. *Narodowa Demokracja 1893-1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*. Gdańsk 1980 s. 141; L. N o w a k. *U podstaw teorii socjalizmu. Własność i władza, o konieczności socjalizmu*. T. 1. Poznań 1992 s. 315-317 n.

⁸ S. K r u k o w s k i. *Geneza konstytucji z 17 marca 1921 r.* Warszawa 1977 s. 69.

tycznych i społecznych. Przestrzegał jednocześnie przed rozbudową aparatu władzy centralnej.

Z czasem zaczął dostrzegać niedomagania Sejmu, podział na liczne kluby, brak określonej większości, zdolnej wyłonić trwały rząd, liczne rozłamy, gadulstwo posłów. Istotne znaczenie dla pogłębionej krytyki parlamentaryzmu odegrał zamach majowy. Jednak w kryzysie parlamentaryzmu polskiego doszukiwał się prawidłowości funkcjonujących w innych państwach europejskich. Zdecydowanie jednak krytykował mechanizm władzy oparty na systemie dyktatury jednostki czy monopartii, znanej współczesnym jako kierownicza rola partii.

Cenna dla politologii i polityków winna być jego koncepcja nowego, powojennego (po II wojnie światowej) ustroju społeczno-gospodarczego, którego istota wyrażała się w systemie aktywnego państwa, którego centralny organ planistyczny miał opracowywać etapy rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przy zachowaniu mechanizmu rynkowego. W procesie decyzyjnym rola władzy państwowej miała polegać nie na narzucaniu planu społeczeństwu, lecz na współdziałaniu przy jego budowie z samorządami i przedsiębiorstwami. Grabski przestrzegał równocześnie przed upaństwowieniem przemysłu, w dłuższej perspektywie wskazywał na potrzebę uspołecznienia pewnych gałęzi z wykorzystaniem interwencjonizmu państwowego. Utrzymanie zaś mechanizmu rynkowego miało głównie gwarantować samodzielność w podejmowaniu decyzji podmiotom gospodarczym (przedsiębiorstwom)⁹.

Wykluczał kolektywizację rolnictwa, uznając ten rodzaj gospodarowania za mało wydajny, wręcz nie rokujący rozwoju. Był rzecznikiem gospodarki indywidualnej, zorganizowanej ekonomicznie¹⁰.

Do wykorzystania jest też jego stanowisko wypowiedziane w kwestii polityki socjalnej. W jego poglądach na ten temat da się zaobserwować znamiennej ewolucję – od konieczności zapewnienia robotnikom prawa do pracy do zagwarantowania im udziału w zyskach jako współgospodarzom, a następnie także i współzarządzającym. Sądził, iż w ten sposób dojdzie do wytworzenia sprawiedliwych stosunków społecznych bez wyzysku. Snuł projekty uwłaszczenia robotników, z którą to kwestią do końca nie mógł poradzić sobie tzw. realny socjalizm¹¹.

Duże nadzieje wiązał z reformą oświaty i wychowania. Grabski nie traktował człowieka tak samo jak pozostałe czynniki wytwórcze. Jednostka była dla niego

⁹ W ó j c i k. *Ekonomia społeczna* s. 266 n.

¹⁰ Tamże s. 241-247.

¹¹ Tamże s. 253-255.

szczególnym podmiotem wytwarzającym, wymagającym odpowiedniego traktowania¹².

Grabski nie obawiał się kapitalistycznej drogi rozwoju Polski. W sprawnym funkcjonowaniu ustroju społeczno-gospodarczego opartego na syntezie gospodarki planowej i rynkowej oraz przy systemie demokracji parlamentarnej widział sposób na szybki postęp i awans gospodarczy kraju, pozwalający wprowadzić Polskę do świata tzw. aktywnego kapitalizmu. Wypowiedziane przez niego postulaty o możliwościach i sposobach dekoncentracji i demokratyzacji kapitału i własności, ich upowszechnienie, podkreślające służebność kapitału w interesie ogółu przypominają powstałą później na gruncie polskim koncepcję „społecznej gospodarki rynkowej”.

W swoim dziele życia, 10-tomowej *Ekonomii społecznej*, zawarł teorię rozwoju ustrojów społeczno-gospodarczych. Analizował tam zachodzące na przestrzeni dziejów zmiany w organizacji gospodarowania kolejnych ustrojów społecznych, których istotę określał jako starcie, zwycięstwo lub upadek zasady indywidualizmu bądź kolektywizmu. Zwycięstwo tej pierwszej kształtowało ustrój o profilu wolnościowym – świata dobrowolności umów, gospodarki rynkowej, natomiast przegrana zapowiadała ustrój kolektywny, oparty na przymusie, panowaniu reglamentacji, państwa¹³.

Ta analiza doprowadziła go do sformułowania problemu o doniosłym znaczeniu praktycznym, dotyczącego alternatywnej kwestii perspektyw socjalizmu i kapitalizmu w Polsce po II wojnie światowej. Tworzony przez niego system ekonomii społecznej oraz uzupełniająca go myśl polityczna stanowią rozwinięte uzasadnienie kapitalistycznej drogi rozwoju Polski oraz przekonanie o niepowodzeniu w Polsce gospodarki socjalistycznej jako nie pasującej do mentalności i charakteru społeczeństw zachodnioeuropejskich, do których zaliczał Polaków¹⁴.

Grabski reprezentował początkowo nurt reformistyczny, był krytykiem marksizmu i liberalizmu. Po przejściu do struktur ruchu narodowego rozwijał koncepcję teoretyków tego ruchu, konkretyzując ideę państwa narodowego.

ZAKOŃCZENIE

Przedstawione syntetycznie koncepcje i poglądy Grabskiego, wybitnego działacza politycznego, męża stanu II Rzeczypospolitej oraz przedstawiciela

¹² Tamże s. 235-240.

¹³ Tamże s. 176-185.

¹⁴ Tamże s. 199-202.

nauki o rozległych zainteresowaniach politycznych i ekonomicznych skłaniają do jeszcze jednej refleksji. Jest zastanawiające, iż w odniesieniu do wypracowywanego przez siebie systemu politycznego – biorąc pod uwagę nawet tylko jego osobiste doświadczenie, tj. dostrzegane osłabienie siły i prężności władz centralnych i lokalnych państwa, wielu przejawów egoizmu gospodarczego, spekulacji, braku poszanowania prawa i innych – nie uwzględnia silnej władzy wykonawczej, której tak bardzo było brak w całej historii Polski, co tak wyraźnie osłabiało siłę polityczną państwa i społeczeństwa. W tym kontekście uważam, iż obecny model życia politycznego winien odbiegać od koncepcji reprezentowanych przez Grabskiego. Moim zdaniem polski system polityczny winien wyrażać system prezydencki. Nie możemy powtórzyć historycznego błędu „Polska nierządem stoi”. Natomiast w pełni do zaakceptowania jest jego koncepcja gospodarcza – jako system społeczeństwa gospodarującego, którego istotę wyraża gospodarka wolnorynkowa, umiejętnie połączona z planową polityką gospodarczą państwa. System gospodarczy oparty na własności prywatnej i wolnej inicjatywie uzupełniony kompetentną postawą państwa sprzyjać będzie między innymi rozwojowi tak cennych cech narodowych jak realizm osadzony na przedsiębiorczości gospodarczej jednostek czy przemyślane, śmiałe inicjatywy gospodarcze i publiczne.

Grabski ma też rację, gdy pisze, że potrzebny jest nam polski model prawnokulturowy, który czerpałby z całego dziedzictwa polskiego. Za szczególnie cenne uważał kontynuacje wielkich idei społecznych, realizowanych od tysiąca lat: suwerenność państwową i wolność osobistą, tolerancję odmienności, solidarność ludzką oraz związek narodu z wyższymi wartościami etycznymi i religijnymi.

BIBLIOGRAFIA

- B r a t k o w s k i S.: Spóźniona recenzja. „Tygodnik Powszechny” 1982 nr 38 s. 8.
C z a j k o w s k i J., M a j c h r o w s k i J.: Sylwetki polityków Drugiej Rzeczypospolitej. Kraków 1987 s. 102-117.
C z a r k o w s k i J.: Zarys dziejów myśli ekonomicznej w Polsce. Kraków 1948.
D a s z y Ń s k a – G o l i Ń s k a Z. (rec.): Stanisław Grabski. *Ekonomia Społeczna*. Lwów 1927-1933. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1934 nr 1 s. 301-306.
D r o z d o w s k i M. M.: Stanisław Grabski (1871-1949). „Miesięcznik Literacki” 1979 nr 8 s. 83-100.
D u d a S.: The Subject and the method of the social economy of Stanisław Grabski. „Annales UMCS” s. H: *Oeconomia* 1984 vol. 18 s. 221-232.

- G l a s s A.: W pracy i w walce. Życiorysy szesnastu wybitnych Polaków XX wieku. Londyn 1978.
- H a r t m a n R. S.: Die Partnerschaft von Kapital und Arbeit. Koeln und Opladen 1958.
- M e i s n e r J.: Teoria ludowego kapitalizmu. Katowice 1967 s. 14, 16-17.
- S c h m o l l e r G.: Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre. T. 1. Leipzig 1923 s. 101.

STANISŁAW GRABSKI AS A SOCIO-POLITICAL THEORETICIAN

S u m m a r y

Stanisław Grabski as a philosopher, economist and politician was able to form a synthesis of these branches wherein human affairs and welfare of society in given political and economic circumstances were deemed most important. It follows from an analysis of Grabski's works that he has outlined an "economic theory of society" with an individualistic and socializing propriety. Analyzing social-economic occurrences and processes he used real-historic and systematic methods, he clearly understood the great complexity of social life, notified cumulation of political, economic und cultural occurrences, that form and then influence development or regress of social system occuring one after another.

S. Grabski criticized and warned of introducing socialistic model of sovietic economy in Poland, proving whenever he could its incapacity, low quality and regressive character. At the same time, he indicated necessity of practice of improving capitalistic economy. Great part in his social-economic idea took, strongly set forth by Church rule of nation help. Appreciating the necessity of a mutual complementarity of the free market – verified way determining dynamics of production and inventing, and active nation – which, in case of any problems stimulate economy and protect the weak-created, I believe, frameworks of social market economy.

Translated by Anna Młynarska